

УДК 37.018.1(477)(09)

М. В.Денисенко

Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГУВЕРНЕРІВ В УКРАЇНІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто вимоги до організації діяльності гувернерів в Україні у першій половині ХІХ століття. Виявлено, що основні вимоги зосереджувались на питаннях взаємодії домашніх наставників та вчителів з родиною, самоосвіти вчителів, визначення характеристик особистісних та професійних якостей гувернерів. Охарактеризовано діяльність домашніх наставників і вчителів.

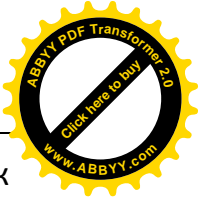
Ключові слова: домашня освіта, діяльність гувернерів, нормативна основа, домашній наставник, домашній вчитель.

Постановка проблеми. Реалії сучасного суспільства дозволяють констатувати активне відродження інституту домашнього гувернерства. Відповідно до цього своєї актуальності набуває питання організації діяльності спеціалістів у сфері домашнього виховання та навчання. Як зазначається у Концепції національного виховання студентської молоді, одним із завдань національного виховання є саме забезпечення високого рівня професійності та вихованості молоді людини, сприяння розвитку індивідуальних здібностей, таланту та самореалізації. Тож звернення до позитивного історичного досвіду є доречним у вирішенні цього завдання.

Аналіз актуальних досліджень. Важливі узагальнення щодо вимог до організації діяльності домашніх наставників і вчителів першої половини ХІХ століття висвітлено в нормативних актах першої половини ХІХ століття («Положення про домашніх наставників і вчителів» 1834 року та ін.), працях представників педагогічної думки минулого Д. Оболенського, Годон, Сальцмана, В. Татищева, сучасних дослідників Є. Сарапулової, О. Корх-Черби. Проте, питання щодо вимог до діяльності гувернерів на основі нормативних актів та педагогічних ідей залишається не досить дослідженим, тому практика домашньої освіти зазначеного історичного періоду потребує детального вивчення.

Мета статті – дослідити вимоги до організації діяльності гувернерів в Україні у першій половині ХІХ століття.

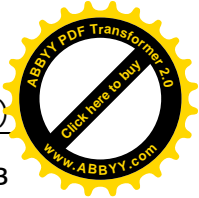
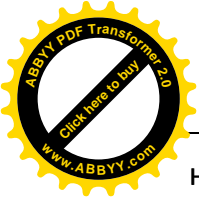
Виклад основного матеріалу. Аналіз історико-педагогічної літератури, періодичних видань, архівних джерел дозволив констатувати, що на визначення основних вимог до організації діяльності гувернерів в Україні у першій половині ХІХ століття впливали законодавчі акти, педагогічна думка провідних освітян та, власне, суб'єктивні погляди учасників навчально-виховного процесу. Так, проблематика основних вимог була спрямована на вирішення питань взаємодії

домашніх наставників і вчителів з родиною, самоосвіти вчителів, характеристик особистісних та професійних якостей гувернерів.

Як показало вивчення нормативних документів, зокрема «Положення про домашніх наставників і вчителів» 1834 року, одним із напрямів регулювання відносин між гувернерами і батьками було визначення звань, які могли отримувати домашні педагоги, а саме: звання домашнього наставника, вчителя та вчительки. Як свідчить аналіз цього законодавчого документа, виокремлення звань було викликано необхідністю допомоги батькам у виборі відповідних професіоналів, які позиціонувались як «благонадійні керівники дітей» та підпорядковувались загальним стратегіям освітньої політики тогочасного уряду [4, 579]. Згідно з параграфом 9 Положення 1834 року звання домашнього наставника передбачало виконання гувернером навчальної та виховної функції, а особи у званні домашніх учителів і вчительок обмежувались здійсненням лише навчального процесу. Аналіз нормативів Міністерства народної освіти дозволив констатувати, що у вищезгаданому законодавчому документі конкретизувалось питання щодо визначення звання надзирателів. Це звання не передбачало чіткого нормативного регламентування і було виключено із загального розгляду діяльності гувернерів. Оскільки через професійні функції надзирателів, що полягали у фізичному вихованні дітей та, власне, догляді за ними, не було необхідності в складанні іспитів з навчальних дисциплін, то законодавство обмежилось вимогою свідоцтв про поведінку цих осіб. Важливим у розгляді питання домашніх надзирателів стало акцентування на їхній гарній поведінці та моральності [5, 7]. Таким чином на законодавчому рівні розв'язувалась проблема не тільки професійних, а й особистісних якостей гувернерів.

У процесі вивчення вищезазначеного законодавчого акта з'ясовано, що разом з виокремленням звань домашніх наставників і вчителів документом визначались і вимоги до претендентів на ці звання. Порівняльний аналіз правил 1829 року відносно надання свідоцтв домашнім смотрителям і гувернерам та Положення про домашніх наставників і вчителів 1834 року довів, що в основу вимог у цих актах було покладено освітній рівень претендентів. Так, виходячи з професійних функцій домашніх наставників, вимогою до кандидатів на це звання передбачалась наявність у них закінченої освіти у вищих навчальних закладах (атестат дійсного студента чи диплом ученого ступеня, в тому числі і від духовних академій). Особам, які не здобули повну вищу освіту, Положенням 1834 року подібно до правил 1829 року давалось право отримати звання домашнього вчителя (у правилах 1829 року – домашнього смотрителя), склавши іспити з предметів, яких вони потім будуть навчати [4, 580]. Оскільки від претендентів на звання домашнього вчителя вимагалось демонстрування знань шляхом складання іспитів, то Положенням 1834 року справедливо визначалось право досвідчених учителів

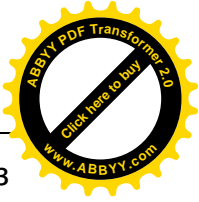
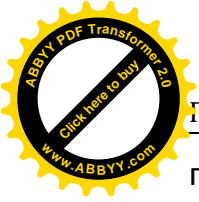

на вступ у це звання. Відтак це правило поширювалось на колишніх учителів гімназій та подібних навчальних закладів з мінімальним педагогічним досвідом роботи, що становив три роки [4, 581].

Як засвідчив аналіз вищезгаданого нормативного документа, в Положенні 1834 року розглядалась проблема щодо отримання звання домашнього наставника та вчителя спеціалістами різних професійних галузей. Вирішувалось питання щодо вимог до претендентів на посаду гувернера серед військових у відставці та громадянських чиновників. Відповідно до параграфа 15, стосовно цих категорій кандидатів на звання діяли загально визначені засади законодавчого акту, проте додавались суттєві зауваження. По-перше, дані особи до пакета документів повинні були додавати атестати, які отримували з відставкою. По-друге, уряд суворо контролював якість домашньої освіти: не допускав до навчання та виховання дітей осіб, які були звільнені з посади за невідповідну поведінку, осуджених та притягнутих до суду. Від осіб «податного состояния» вимагався також «увольнительный видъ отъ общества» [4, 582].

У результаті аналізу Положення 1834 року можна дійти висновку про те, що відбираючи кандидатів на звання домашнього вчителя, тогочасний уряд спирався на дві значущі характеристики майбутніх гувернерів, а саме: моральний вигляд претендента на звання (параграфи 4, 14–17 Положення 1834 року) та його науково-педагогічну обізнаність (параграф 18–20 цього законодавства). Як показало проведене дослідження, якщо перша характеристика кандидатів визначалася на основі встановленого пакета документів, то знання з предметів та володіння методикою їх викладання перевірялись на практиці. Відтак іспит складався з усних відповідей на запитання (за вибором претендента та додаткові від екзаменаторів) та письмових (написання російською або іноземною мовами невеликого твору з предмета). Демонстрування методичних навичок передбачало проведення на іспиті пробної лекції з обраної навчальної дисципліни.

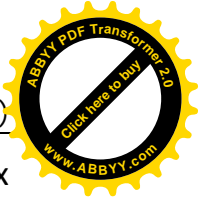
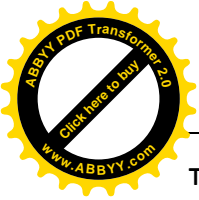
Як свідчить аналіз історико-педагогічної літератури, вимоги до організації діяльності домашньої наставниці були продиктовані самою практикою їх роботи. Аналіз діяльності Харківського інституту благородних дівичь показав, що керівництво надавало суттєвого значення діяльності своїх випускниць як домашніх учительок. Освітній заклад передусім намагався створити для дівчат якнайкращі умови роботи. Рада інституту ретельно розглядала заяви від родин щодо їх забезпечення відповідним фахівцем. Особлива увага зверталася на матеріальне та моральне становище, яке сім'ї могли запропонувати домашнім учителькам. Важливим питанням в організації діяльності домашньої вчительки було обговорення з родинами умов, на яких вона мала б працювати у приватному будинку, зокрема, строк її роботи, заробітна плата, визначення її

професійних функцій, а саме: навчання та виховання дітей або спілкування із господинею будинку. Ціннісним досвідом діяльності інституту і для сучасного суспільства залишається визначення статусу домашньої вчительки в сім'ї, який передбачав рівні з родиною права. Керівництво інституту дбало про родини, гарантуючи якість послуг, що надавала домашня вчителька. У разі невиконання наставницею своїх обов'язків або її незадовільної поведінки родини мали право звертатись до інститутської ради за допомогою у вирішенні цього питання. У цих випадках керівництво попереджало домашню вчительку про її професійні порушення або переводило в інший будинок, у найгіршому випадку наставницю позбавляли опіки інституту [2, 151–155]. Проблема звернення батьків до керівництва освітнього закладу з приводу діяльності наставниці одночасно порушувала питання взаємовідносин домашніх учительок і родин. Так, у свою чергу, випускниця мала право звернутися до інституту за клопотанням, якщо родина не виконувала раніше визначені умови її діяльності.

Вивчення історико-педагогічної літератури з теми дослідження засвідчило, що педагогічна думка провідних вітчизняних просвітян мала важливе значення у формуванні вимог до діяльності домашніх наставників і вчителів. Так, особливу увагу питанню взаємовідносин між домашніми наставниками, вчителями та батьками приділив відомий російський педагог О. Ободовський у праці «Керівництво педагогікою або наукою виховання» [3], який висунув ідею тісного співробітництва гувернерів з родиною.

За переконаннями О. Ободовського, батьки повинні бути досить розсудливими у виборі домашнього наставника або вчителя. Педагог розглядав, досить гостру на той час проблему положення гувернерів у родині. Просвітник наголошував на необхідності поважливого ставлення до наставника з боку батьків, дітей та всіх домашніх. На його думку, гувернер повинен сприйматися родиною як співробітник та помічник у вихованні та навчанні дітей. Як радив О. Ободовський, усі непорозуміння батьків із гувернером повинні мати суто приватний характер, щоб не принижувати значущості особистості вихователя для дітей та всіх оточуючих. Підходячи до питань винагороди домашнього наставника або вчителя за працю, педагог пропонував реально оцінювати діяльність гувернера, вчасно оплачувати освітні послуги, за бажанням робити подарунки та стежити за тим, щоб діти залишалися вдячними своєму вчителю [3, 192–193]. Вагоме значення в освіті дітей О. Ободовський надавав в активній участі батьків у навчально-виховному процесі: обговорення з наставником успіхів та поведінки вихованців, спільний пошук шляхів оптимізації домашніх занять. Просвітник радив батькам не очікувати занадто значних успіхів у навчанні, бо результативність освіти залежить не тільки від наставника, а й від самих дітей. Вивчення праці О. Ободовського показало, що розвинута педагогом ідея

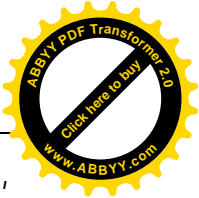
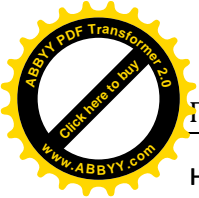
тісного співробітництва домашніх наставників і вчителів з батьками у межах домашньої освіти заслуговує на врахування і сьогодні.

Аналіз історико-педагогічної літератури свідчить про те, що вимоги до самоосвіти домашніх наставників і вчителів полягали в ознайомленні гувернерів із новітніми педагогічними творами та їхньому застосуванні на практиці. Зокрема прибічницею таких поглядів була педагог Годон. Наставник Сальцман з цього приводу наголошував на важливості вдосконалення власних навичок гувернерів у певному виді діяльності, порушував вимогу до домашніх наставників та вчителів мати офіційний дозвіл на педагогічну практику, що для батьків виступало гарантією якості домашньої освіти. В іншому випадку батьки не повинні були залучати до виховання дітей некомпетентних осіб.

На підставі аналізу науково-педагогічної літератури можна констатувати, що пріоритетною складовою особистісної характеристики домашніх наставників та вчителів визначалися моральні якості гувернерів (відповідальність, скромність, шляхетність, власна гідність, відсутність упереджень), суттєві особливості особистості гувернера полягали в його науковій обізнаності та ерудованості, необхідними вміннями вважалися знаходження компромісу з батьками дитини (переконання у власній правоті чи погодження з іншою точкою зору), етичність та впевненість поведінки.

Дослідження довело, що не втратили своєї актуальності й вимоги до професіоналізму домашніх наставників і вчителів, запропоновані Годон [1, 56]. На її погляд, гувернер мав бути добропорядною, чесною, стриманою людиною. На роль домашніх наставників та вчителів авторка пропонувала жінок середнього віку, або тих, які мають власних дітей, бо їм притаманна вищенаведена характеристика. Годон наголошувала на категоричній забороні суворості або насильства стосовно дітей. Задля створення ефективного навчально-виховного процесу педагог наполягала на щирості наставниць у спілкуванні, люб'язності, але виявленні твердого характеру. Годон пояснювала, що в атмосфері взаємоповаги та довіри діти розкриваються перед вихователькою.

Аналіз педагогічної літератури показав, що на вимозі високого професіоналізму гувернерів наголошував і вчений В. Татищев [6, 107]. Так, видатний історик указував на нерозсудливість батьків у виборі гувернерів. Педагог називав факт запрошення на роль домашніх наставників та вчителів осіб зовсім далеких від педагогіки: іноземних лакеїв, кухарів тощо. В. Татищев зазначав, що освіченим батькам складно знайти професіонала, який міг би викладати необхідний перелік навчальних дисциплін на належному науковому рівні. Проблемою домашньої освіти, на його думку, визначалось і виховання під керівництвом слуг, бо батьки ігнорували спеціальних учителів. В. Татищев висловлював думку про те, що спілкування шляхетних дітей з

нижчими класами привчало їх до лінощів, невірноваженості, агресивності, замість чемності й поваги до представників свого соціального прошарку. У результаті такого впливу діти стають безкультурними дорослими, а інколи мають великі прогалини у знаннях, бо не виявляли належної старанності в оволодінні навчальними дисциплінами [6, 109].

Висновки. Проведене дослідження показало, що нормативне регулювання та висунуті просвітниками минулого вимоги до організації діяльності домашніх наставників і вчителів є надзвичайно актуальними для сучасного інституту гувернерства, оскільки пропонується вирішення питань не тільки особистісної характеристики гувернера, а й визначаються норми професійної діяльності домашніх педагогів.

Подальше вивчення зазначеної проблеми значною мірою сприятиме розвитку сучасної системи домашньої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Годон. Домашнее воспитание, или нравственное образование первого возраста обоих полов, посвященное всем матерям и лицам, заступающим их место / Годон ; [пер. с фр. А. Волков]. – М. : Тип. Евреинова, 1837. – IV, XXII, 143 с.
2. О Харьковском институте благородных девиц (окончание). Примечание // Украинский журнал, издаваемый Императорским Харьковским университетом. – Х., 1824. – Ч. 4. – № 21. – С. 151–155.
3. Ободовский А. Г. Руководство к педагогике, или науке воспитания / А. Г. Ободовский. – СПб.: в типографии Конрада Вингебера, 1835. – 352 с.
4. Положение о домашних наставниках и учителях // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб. : тип. Импер. акад. наук, 1875. – Т. II. – С. 784–798.
5. Россия. Министерство народного просвещения. Указ о домашних наставниках и учителях. – Х., 1834. – 29 с.
6. Татищев В. Н. Разговор о пользе наук и училищ / В. Н. Татищев. – М. : Университетская тип. М. Каткова, 1887. – 171 с.

РЕЗЮМЕ

М. В. Денисенко. Требования к организации деятельности гувернеров в Украине в первой половине XIX века.

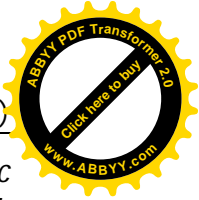
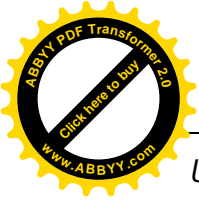
В статье рассмотрены требования к организации деятельности гувернеров в Украине в первой половине XIX века. Обнаружено, что основные требования были сосредоточены на вопросах взаимодействия домашних наставников и учителей с семьей, самообразования учителей, определения характеристик личностных и профессиональных качеств гувернеров. Охарактеризована деятельность домашних наставников и учителей.

Ключевые слова: домашнее образование, деятельность гувернеров, нормативная основа, домашний наставник, домашний учитель.

SUMMARY

M. Denisenko. The requirements for the organization of the practice of family tutors in Ukraine in first half of the XIXth century.

In the article the requirements for the organization of the practice of family tutors in

Ukraine in first half of the XIXth century are revealed. It was found out that the basic requirements were focused on issues of interaction between home tutors and teachers with family, self-education teacher, determine the characteristics of personal and professional qualities of family tutors. The practice of home tutors and teachers.

Key words: home education, practice of family tutors, normative basis, home tutor, home teacher.

УДК 39:37.091.212:613.7(477+438)

Н. О. Долгова

Сумський державний університет

ФІЗИЧНЕ ТА ВАЛЕОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ МОЛОДІ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ: ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ

У статті показана роль національного ідеалу у формуванні фізичних і духовних інтересів у період студентського віку, висвітлено сутність козацької педагогіки, розглянуто концепцію відображення народних ігор та забав у Польщі, наведений приклад застосування етнокультури як засобу формування у молоді навичок здорового способу життя в Сумського державного університету.

Ключові слова: національне виховання, фізичне виховання, духовні інтереси, народні ігри, університетська молодь, валеологічне виховання, фізичне здоров'я.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування університетської освіти в Україні постає нагальна потреба приведення виховної діяльності навчальних закладів у відповідність до завдань реалізації головних моральних та національних принципів молоді Української держави, забезпечення єдності свідомості, поведінки та любові до національної культури у професійно-соціалній сфері життєдіяльності майбутнього покоління [7]. Проблеми громадянського та національного виховання молоді постійно перебувають у центрі уваги педагогів, соціальних працівників, громадських та політичних діячів. Нині найважливішими стають питання фізичного та валеологічного виховання університетської молоді. Ці проблеми особливо актуалізуються в переломні часи, коли радикальні зміни у суспільстві зумовлюють перебудову виховного процесу в цілому, насамперед повинні орієнтувати саме на виховання здорового, сильного, мужнього та патріотичного покоління.

Аналіз актуальних досліджень. Орієнтація на посилення функції виховання молоді на національно-культурних традиціях українського народу як головного чинника формування особистості відчувається у працях Е. Вільчовського, О. Курка, В. Титаренка. У своїх дослідженнях М. Стельмахович та Н. Лисенко роблять акцент на етнопедагогіку як на науку, що вивчає особливості, засоби, функції та чинники етнічного виховання та його організацію. Проблеми етнопедагогічного підґрунтя національного виховання молодого покоління також порушує Л. Кулішенко. В. Оржеховська та А. Ольховнікова